

Sufi Perspektif

Kadir ÖZKÖSE*

TASAVVUFÎ

ŞİİRİN MÂHIYETİ

“Tasavvufî şiirin muhatapları iç mânâya erenler, tasavvufun özel diline vakıf olanlar, anlama kapasitesi olan ehil şahsiyetler, yüksek hakikatleri anlayabilecek kapasitede olanlardır.”

Şiir mananın içselleştirilmesini, İslam'ın yaşanır kılınmasını ve ihsan duygusunun egemen kılınmasını hedefleyen tasavvuf, Mutlak Güzel'e duyulan aşkın adıdır. Atılan adımların, gerçekleştirilen eylemlerin ve ortaya konan eserlerin en güzelini ortaya koyma çabasını ifade eden ihsan duygusu, sûfîlerin şiiri tercih etmelerinde temel etken olmuştur. Sûfîlerin nazarında şiir gâye değil bir vâsıta. Tekellüften, iddiadan, benlikten ve gösterişten arınan bir ifade tarzıdır. Şiir söylemek âriflerin kerâmeti, söz ustalığının göstergesi, bilgeliğin yansımasıdır. Dervişliğini tamamlamış, seyr ü sülûk eğitimini gerçekleştirmiş, irşad makamına ehil hâle gelmiş isimlerin şiirleri daha makbul ve yerinde kabul edilmiştir. Bu itibarla, sûfî şairlerin genelde pîr, mürşid ve şeyh mertebesinde oldukları bir gerçektir. Zira mübtedîlerle henüz seyr ü sülûklarını tamamlamamış olanların şiirle meşgul olmaları uygun görülmemiştir.

Sûfîleri Şiir Söylemeye İten Unsurlar

Sûfîleri şiir söylemeye iten unsurların başında onların marifet anlayışları gelmektedir. Allah-insan-kainât ilişkisini çözmeye yönelik söylemleri, ilhama dayalı bilgileri, mânevî tecrübelerinin ifadesi sadedinde sûfîler, şiir dilini kullanır olmuşlardır. Onlar ontolojik tahlilleri, epistemolojik yorumları ve teolojik tartışmaları erbâbının idrâk edip gayrının müdâhil olmaması için şiir

desteği ile gündeme taşımışlardır. Kendilerine has ıstılahları kullanarak az sözle çok mânâ terennümüne gayret etmişlerdir. Sûfîler için şiirin bir diğer özelliği aşk dili olmasıdır. Aşk sanatının güçlü terennümlerini ifade ederken şiirden istifade etmişlerdir. Âşıkların hicran duyguları ve vuslat özlemleri, mensur kayıtlardan çok manzum terennümlerle ortaya konmuştur. Varlık mertebeleri, mânevî gelişim merhaleleri, içe yolculuğun argümanları hep şiirin kıvrak dokusu ile belirgin hale getirilmiştir.

Şairden Sayılmayan Kişiler

Şiiri bir hikmet, âriflerin bir kerâmeti ve ilâhî bir hazine olarak gören sûfîler, vehbî olarak lutfedilen şiir yeteneğini kesbî olarak elde etmeye yeltenenleri, lafızda kalıp anlamı yakalayamayanları, ehl-i tarîk, ehl-i hâl ve ehl-i dil olmayanları, ruhânî zevke dayalı lafızlardan mahrum kâlanları, ilmî arka plandan yoksun olanları, sanat taslayanları, süslemeye yeltenenleri şairden saymazlar. Çünkü tasavvuf erbâbının şiir söylerken kâfiye, redif, nazım şekillerine dair endişeleri olmaz. Süsleme ve sanat çabaları bulunmaz. Bilakis onlar, iddiadan kaçıp mânâ ve hikmeti yakalama arayışına girerler. Onlara göre şâirlik, sadece medresede edebiyat, lisan ve bazı âlet ilimlerini öğrenmekle olacak bir şey değildir. Onlara göre şiir, mektep ve medresede öğrenilen bir beceri değil, dilin çözülmesi ile gerçekleşen terennümler ve ilâhî bir mevhibedir. Onların şair ol-

mak gibi bir iddiaları yoktur. Tasavvufi gelenekte sanat olsun diye sözü süse boğmak, mânâyı öldürmek anlamına gelmektedir. Söz ne kadar süslenirse süslenir, özünde bir mânâ yoksa okuyucuya hiçbir fayda vermez. Böylesi uygulamalar, âdetâ estetik ameliyatla gerçekleştirilen zoraki ve sunî güzelliğe benzetilmektedir. Mektep ve medresede edebiyat tahsili ile değil de genellikle halvet/erbaîn sırasında tulû eden sûfiyâne şiirler, rüyada gerçekleşen işaretleri, kâmil zâtların elinden “bade içmeyi”, sülûk ehli olmayı, mürşid edinmeyi, mânevî zevke ermeyi, hikmet pınarı haline gelmiş bir dile ve himmet tarlası haline dönüşmüş bir gönle sahip olmayı gerekli kılmaktadır.

Tasavvufî Şiirin Muhatapları

Tasavvufî şiirin muhatapları iç mânâyâ erenler, tasavvufun özel diline vakıf olanlar, anlama kapasitesi olan ehil şahsiyetler, yüksek hakikatleri anlayabilecek kapasitede olanlardır. Dindarlık taslayanlar, kabukta kalıp özü idrak edemeyenler sûfi şiirin derinliklerinden habersizdir. Sûfiler her defasında yanlış anlaşılma korkusunu taşımışlar veya anlaşılama sancısını duymuşlardır. Yanlış anlaşılmaktan korunmak için erbâbının anlayacağı rumuzu, sembolik dili ve mecaz örtüsünü kullanmışlardır. Sofu ve zâhid tiplmeleriyle de tasavvufî gelenek içerisinde ibadetlerin ruhundan ziyade şekli ile uğraşanlara tarizlerde bulunmuşlardır. Şiir zevkinden yoksun olanlara ve anlama kapasitesinden uzak kalanlara karşı şiirlerini şifreleştirmişlerdir. Onlara göre tasavvufî şiirin esrârını, dünyevî akıl/gündelik akıl/*discursive mind* açıklayamaz. Feleklere kanat çırpanlar ve eşyanın künhüne vâkıf olanlar, ancak evrensel akıl/akl-ı meâd sahibi olanlardır.

Mutasavvıflar, her ne kadar geliştirmiş oldukları kavramları izah eden yahut konuyla ilgili şiirleri şerh eden pek çok eser bıraktılsa da, bu sahada yazılan eserlerin kitâbî bilgiyle mutlak olarak anlaşılması mümkün değildir. Zira tasavvuf, bir hâl ilmidir. Anlamak için o hâl ile hâllenmek gerekir. Hâl, kâl ile bilinmeyeceğinden sûfiyâne bir eserin anlaşılabilmesi için, bizzat bu hayatı benimseme zarûreti vardır. Niyazî-i

Mısırî, bu hususu şöyle beyan kılar:

*Zât-ı Hak'da mahrem-i 'irfân olan anlar bizi,
'İlm-i sırda bahr-i bî-pâyân olan anlar bizi.*

*Bu fenâ gülzârına bülbül olanlar anlamaz.
Vech-i bâkî hüsnüne hayrân olan anlar bizi.*

*Dünya vü 'ukbâyı ta'mîr eylemekden geçmişiz
Her taraftan yıkılıp vîrân olan anlar bizi.*

*Biz şol abdâlz bıraktık eynimizden şâlmuz
Varlığında soyunup üryân olan anlar bizi.*

*Kahr u lütf u şey'-i vâhid bilmeyen çekdi 'azâb
Ol 'azâbdan kurtulup sultân olan anlar bizi.*

*Zâhidâ ayık dururken anlamazsın sen bizi
Cür'ayı sâfi içüp mestân olan anlar bizi.*

*'Ârifin her bir sözünü duymaya insân gerek
Bu cihânda sanma kim hayvân olan anlar bizi*

*Ey Niyâzî katremiz deryâyâ saldı biz bugün
Katre nice anlasın ummân olan anlar bizi.*

*Halkı koyup lâ-mekân ilinde menzil tutalı
Mısriyâ şol cânlara cânân olan anlar bizi.*

Şiir Türleri

Tasavvuf edebiyatında daha çok *sebk-i hindî* ve *lirik* üslûb hâkimdir. *Mesnevî* tarzı da irfanî ve hikemî konulara elverişli görülmektedir. Tasavvufî şiirlerdeki ruh ve beden birlikteliği ise en güçlü olarak rubâîlerde görülmektedir. Rubâîlerde dâimâ bir şekil ve mazmûn birliği bulunur. Klasik şiirde rubâî söylememiş şâir son derece azdır. Tam bir fikri, yani kendiliğinden tasavvuf bütünü oluşturan bir düşünceyi tesirli bir şekilde ifade edebilmek için dâimâ rubâî şekli tercih edilegelmiştir. Başvurulan bir diğer şiir türü olan gazel ise parça parça ve birbiriyle ilgisiz mazmûnları beyan etmek için kullanılan bir nazım şeklidir. Bununla beraber klasik edebiyatımızda dîvânlar gazellerle tertip edildiği için dîvân sahibi mutasavvıf şairlerin şiirleri-

nin çoğunun gazeltarında olduğu da bir gerçektir.

Şiir, Âhenk ve Musiki Uyumu

Tasavvufi ruhtan etkilenen edebi formlar aynı zamanda musiki ve plastik sanatlara da imkân hazırlamıştır. Divanını yazıp bitiren şair, eserini hattata verir. Genelde tekke mensubu olan hattatlar o divandan ta'lik hattının kıvraklığıyla bir sanat eseri vücuda getirirler. Müzehhib yazılan hatta orijinal tezhîb kazandırır.

Bestekâr ise sûfi şâirin divanındaki sözleri değişik makamlarda besteler, Rumeli ve Anadolu tekkelerini cûş u hurûşa getirir. Sûfi şâirler bütün dinî ve millî hayatın bir şâhidi konumunda olup peygamberden velîlere kadar bütün şahsiyetleri şiiriyle yaşatmaktadır. Tasavvufî şiir her şeyden önce bir “dil musikisi”dir. Bir nazım sanatı olduğu için bir ritim ve bestedir.

Makalemizi dervişlerin yazdığı şiirle diğer manzumelerin farklarını anlatan Ahmed Kuddûsî (ö.1265/1849)'nin şu beyitleri ile noktalayalım:

Şol şi'ir kim sâmi'i giryân u sekrân eylemez
Yok halâvet anda hiç 'atşânı reyyân eylemez

*Ehl-i hâle ehl-i hâl şi'ri virür zevk u safâ
Ehl-i zâhir sözünü hâl ehli burhân eylemez*

*Şâirânın kalbleri Hakk'm hazâ'ini imiş
Hem mukallid sözleri 'uşşâkı hayrân eylemez*

*Ehl-i hâlin kalbine ilhâm ider şi'ri Hudâ
Ehl-i zâhir sözleri irşâd-ı ihvân eylemez*

*Ehl-i hâlin sözleri ikâz ider gâfilleri
Ehl-i zâhir şi'ri 'ışk u cezbe ityân eylemez*

*Ehl-i hâlin sözleri hakdır ki Hak'dan söyler ol
Ehl-i zâhir sözleri teşvîk-ı yârân eylemez*

*Var nice şi'r-i fasîh mevzûn belâgatla rakîk
Okuyanlar dinleyenler kesb-i 'îrfân eylemez*

*Kuvvet-i 'ilm ile söyler şi'ri çok ehl-i kemâl
'Âşıkın bağırn yakup 'ışk-ıla biryân eylemez*

*Bî-tekellüf söylenen söz 'âşıkâ hâlet virir
Külfet-ile söylenen esfâ-yı 'atşân eylemez*

*Ehl-i hâl şi'ri kulûba ok gibi te'sîr ider
Ehl-i zâhir şi'ri kalbde dostı mihmân eylemez*

*Gerçi var hüsn-i fasâhat yok velâkin lezzeti
'Âkılı medhûş idüüb 'aklın perîşân eylemez*

*Hâl ile söylenmeyen söz şi'r-i Kuddûsî gibi
Mâsivâ hubbıyla âbâd gönli vîrân eylemez.*

* Prof. Dr.